

Джерела: РДА (С.-Петербург). – Ф. 823. – Оп. 1. Канцелярія митрополита греко-уніатських церков. – Од. зб. 262; ЛННБУС. – ВР. – Ф. Радзимінського. – Од. зб. 181 (VI, 4). – Ч. 1; ЦДАУК. – Ф. 223. Колекція “Серія “Б””. – Од. зб. 332; Ф. 2072. – Од. зб. 64; AGAD. – Zb. Lubomirskich z Malej Wsi. – № 495, 496; Państwowe archiwum m. Krakowa i województwa Krakowskiego. – Sekcja 1. Wydział na Wawelu. – № 63.

Література: Каманін І., Вітвицька О. Водяні знаки на папері України, датовані XVI і XVII ст. (1566-1651). – Київ, 1923 (Зб. іст.-філолог. відділу УАН. – № 41). – № 918-920, 1236-1238. – С. 100, 132-133; Левицкий О. Анна-Алоиза – княжна Острожская // Киевская старина. – 1885. – Т. 7. – С. 343-354; Мацюк О. Я. Історія паперу в Україні та його філіграні (джерелознавче дослідження): Доповідь про друк. праці... вчен. ступ. д-ра іст. наук. – Київ, 1995. – С. 16; Його ж. Історія українського паперу. – Київ, 1994. – С. 54-56, 171; Його ж. К истории острожской бумажной мельницы // Федоровские чтения. 1981. – Москва, 1985. – С. 144-148; Його ж. Острозька папірня (кін. XVI – поч. XVII ст.) // Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І. З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – С. 37-39; Його ж. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.). – Київ, 1974. – С. 60-61; філіграні 361, 362; Budka W. O najstarszych papierniach na ziemiach ruskich dawnej Polski w związku z prasą; Мацюк О. До історії українських папірень XVI ст. та їх водяних знаків // Наук.-інформ. бюлетень Архівн. упр-ня УРСР. – 1962. – № 5. – С. 10-22; Gębarowicz M. Z dziejów papiernictwa XVI-XVIII w. // Roczniki biblioteczne. – 1966. – Т. 6. – S. 55-62.

Микола Ковальський

Острозька трагедія 1636 року

Спровокований *Анною-Алоїзою Острозькою* виступ острожан. Метою княгині було закрити ОА, передати єзуїтам фундацію Острозької академії, ліквідувати у своїх володіннях православні осередки. За привілеєм 1585 р. її діда *К.-В. Острозького*, багата Суразька волость записувалась острозькому українському шпиталеві, Святотроїцькій церкві, а дещо згодом окремим актом, ще й

ОА. Надання призначалося саме православної інституції. Можливих порушників своєї волі князь наперед піддавав анафемі. Після невдалої спроби 1621 р. забрати ці маєтності для єзуїтів, княгиня наступного року викупила їх оренду, не виконуючи зобов'язання щороку передавати шпиталеві 2000 зл.

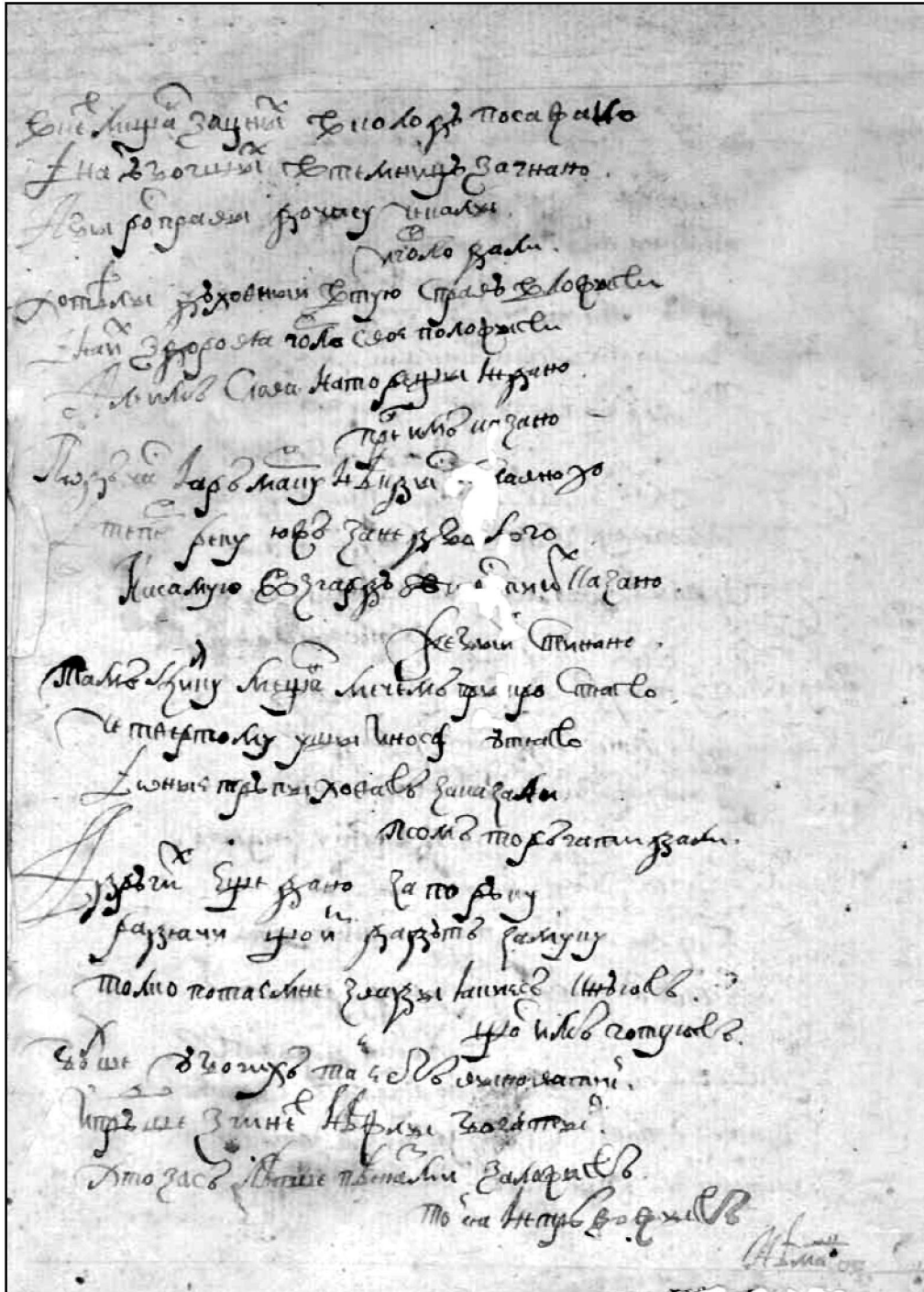
А.-А. Острозька 1624 р. відібрала кошти, призначені “латинському бакалаврові” ОА і передала їх учителеві прикостельної школи. Вона заборонила викладати в ОА польською і латинською мовами. 1624 р. княгиня засновує в Острозі *єзуїтський колегіум*, відомий згодом як полонізаторський центр Волині. Щоб передати їм Суразькі маєтності, вона заручилася авторитетом Папи Римського. Урбан III 20.12.1633 р. звільнив її від дідівського прокляття за привласнення маєтностей “схизматичної церкви і шпиталю”.

Звернення до папи саме тоді було наслідком легалізації в 1632 р. православної церкви в Речі Посполитій. 14.08.1633 р. король Владислав IV, під тиском політичних обставин, підтвердив надання своїх попередників православним “братства, школи, семінарії, друкарні і шпиталю їх”. Луцько-острозький православний владика Афанасій Пузина, колишній орендар Суражчини, спробував реалізувати своє право опікунства над осередками Острожчини, зокрема, Троїцьким шпиталем, його маєтностями та, посередньо, і ОА.

Дії княгині збіглися із загальнодержавними акціями проти православного шкільництва. Владислав IV 14.03.1635 р. з політичних міркувань змушений був дозволити “в київських та вільнюських школах неунітам грецькою та латинською мовами навчати”. Король, однак, застеріг, “щоб гуманістичні науки не викладалися далі діалектики й логіки”. Він же, віддаючи 1635 р. український Новгород-Сіверський монастир єзуїтам та засновуючи там єзуїтську колегію, наголошував, що в цьому місті “духовні грецької релігії на перешкоду згаданим єзуї-

там і їхнім школам не мають мати інші школи, в яких би латинською мовою проводилось навчання”. Того ж року Л. Жулкевський фундував єзуїтський колегіум і в Переяславі.

Не маючи правових підстав для передачі Суражчини протегованому ордену, А.-А. Острозька пішла на незаконні дії. Через спровокований нею кровопролитний ви-

Опис страти острожан під час трагічних подій 1636 року

ступ міщан вона добилася підтримки родини, світських та духовних властей. У ніч зі Страстної п'ятниці на суботу 1636 р. разом з єзуїтами княгиня забрала з Богоявленського собору кості свого померлого в православ'ї батька *Олександра Острозького* (†1603). У єзуїтському монастирі вони були “перехрещані” за католицьким обрядом, а “перехрещений” отримав ім'я Станіслава. За свідченням *Острозького літописця*, у пасхальну неділю люди у великому хресному ході “почали сходити з міста на мост к шпиталю. А она, незбожня, каретою шістьма коньми наїхала на тот гмін людей, на мосту прудко женучи, бичем затиноючи по людях. Коньми потрутила людей, а інії з мосту попадали в ріку... Міщани, не терпячи збитков, ну по возницах і паню осталося мало не убили на смерть. І дано знати гайдукам і іним слугам, і було ранених не мало з обох сторін... Потом бул тому суд і мучено. Інії не витримали, померли в муках, і покидано за містом на сніденіє псом. Не вольно і проводу отпраляти, тільки так загребли в пісок без трум. А іних на паль позбивано” (Бевзо О. А. Львівський літопис та Острозький літописець. – Київ, 1971. – С.138). Були закриті замкова *Богоявленська*, *Святовоскресенська* та *Свято-онуфрійська церкви* в частині міста, належній *А.-А. Острозькій*. Їхні парохі *Іван Березанський*, Марко та Кирило виїхали, не прийнявши унії. Наступного року змушені були прийняти унію священники на половині Острога князя Домініка Заславського та у всіх володіннях княгині. Богослужіння в *Богоявленському соборі* були заборонені. *А.-А. Острозька* забрала звідти для єзуїтів два великі металеві свічники та казальницю.

У ювілейному для єзуїтів 1640 р. княжна передає єзуїтському колеґіуму та бурсі при ній Суражчину. Також передає нею бурси “разом з площею, на якій будинки і церква св. Трійці, мною на католицький храм перетворена... для двадцяти молодих людей по

крові польських шляхтичів”. Будівлі шпиталю єзуїти розібрали і поставили тут латинську каплицю. “Обурення українців було через це таке велике, що хроніст (острозького єзуїтського монастиря – *І. М.*)... приписав чудові, що натовп не розвалив тоді колеґіум і не повбивав єзуїтів” (Załęski S. Jezuiści w Polsce. – Kraków, 1905. – Т. 4. – S. 1269).

Подіям 1636 р. присвячений віршований “Лямент о утрапеню міщан острозких...”, написаний учителем рівненської школи, який заховався під ініціалами “М. Н.”. Ці події також описані у Львівському та *Острозькому літописах*, згадані в православному полемічному творі “Індіціум” (1638).

У 1695 р. єзуїти надрукували біографію княгині. Вони зобразили свою покровительку як невинну жертву збунтованих схизматиків, яка нібито помилювала засуджених до страти, нагодувала їх і відправила додому.

Острозький замковий храм протягом 250 років стояв пустою і став поступово розвалюватися. Проти такої профанації християнської святині виступили навіть волинські депутати на своєму сеймику 1688 року. Ще наприкінці XVIII ст. біля цієї своєрідної пам'ятки трагедії 1636 р. острожани переповідали правдиву версію тих подій.

На іконі “Страшний суд”, що наприкінці XIX ст. була в острозькій кладовищній каплиці, у пеклі були зображені *А.-А. Ходкевич* та її чоловік *Я.-К. Ходкевич*. Над їх головою поміщений був напис: “пани немилостивии”.

Література: Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. 6. – С. 672-677, 696; Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. 8. – С. 797-798; Архив Юго-Западной России. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 226; Архив Юго-Западной России. – Ч. 2. – Т. 2. – С. 466; Бевзо О. А. Львівський літопис та Острозький літописець. – Київ, 1971. – С. 115, 135, 137-139; Житецький П. Острозька трагедія // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. 51. – С. 1-24; Кузьмин Е. М. Археологический съезд в Киеве // Искусство и художественная промышленность. – 1899. – № 14. – Ноябрь. – С. 72, 73; Мицько І. З. Острозька

слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 66-67, 70-71, 80; Chmielowski B. Nove Ateiny... – Lwów, 1754. – Cz. 2. – S. 316; Ibidem. – Cz. 3. – Supplement. – Lwów, 1756. – S. 146; Stebelski I. Przydatek do Chronologii. – T. 3: Genealogia starożytnego domu xiążąt na Ostrogu Ostrogskich. – Wilno, 1783. – S. 139-142; Załęski S. Jezuici w Polsce. – Kraków, 1905. – T. 4. – S. 1250, 1269; Życie Anny Alojzy xiężny Ostrogskiej. – Kraków, 1695. – S. 41-45.

Ігор Мицько

Острозький Адам-Костянтин Олександрович

(* 1596 або 25.03.1597, м. Ярослав (?),
Польща – † 10.04.1618, м. Люблін, Польща)

Син волинського воєводи *Острозького Олександра Костянтиновича* та Анни Костчанки зі Штернбергу Острозької. Народився, ймовірно, в маєтності матері – м. Ярославі. Дата народження – 25.03.1597 р. – відома з *Актив (хроніки) Острозького парафіяльного костелу*, хоча Ю. Кус та Н. Яковенко як рік народження подають 1596; остання дата постає також і з напису на труні О., де вказувалося, що він помер у віці 22 років (aetatis 22). Ази освіти здобував у *Лаврентія Зизанія Тустановського*, котрий стояв на чолі ярославської православної парафії.

У молодому віці, в 1610 р., О. навернувся до католицизму, того ж року, за С. Заленським та Ю. Кусом, розпочав навчання в Ярославському єзуїтському колегіумі. Згодом вирушив у закордонну мандрівку до Німеччини (за Ю. Кусом, разом із рідним братом – *Острозьким Янушем-Павлом Олександровичем*). Невдовзі, після короткочасного повернення, відбув, ймовірно, вже разом зі згаданим вище братом (за Ю. Кусом – сам) у подорож до Італії. Ім'я О. внесене до альбому польської нації Падуанського університету, куди його 16 жовтня 1613 р., за два

тижні перед початком нового академічного року, вписав Петро Кохановський. Повернулися брати, мабуть, у середині 1615 р. (за Ю. Кусом, лише О.; проте їх дядько, краківський каштелян *Острозький Януш Костянтинович*, в листі до польного гетьмана Великого князівства Литовського Криштофа Радзивила від 29 травня 1615 року зазначав, що племінники першого на той час вже верталися з “чужих країв”, відтак міркуємо, що вони подорожували вдвох). Після повернення на честь О. було виголошено віршований твір “CHARISTERION”.

Брав участь у боротьбі з татарами, відзначився в битві під Тернополем. Мав відношення до молдавських справ. Як віднотував Каспер Несецький: “ці (тобто, О. з братом. – Т. В.) підтримувані дядьком (*Острозьким Янушем Костянтиновичем*. – Т. В.), Волохи своїм коштом до Корони відбирати хотіли”.

У 1616 р. вийшла друком присвячена О. праця Лукаша Гурницького “Розмова про вибори, про свободу, про право й польські звичаї”. У 1616 р. бачимо О. в протитурецькій кампанії на півдні. “*Острозький літописець*”, зокрема, містить такий пасаж: “Того же року (1616. – Т. В.) Адам Костянтин князь Острозький под Каменцем на Смотричі обозом стоял”. Мабуть, про ту ж подію згадав у своєму “Казанні” й фамільний священник, сповідник Анни Острозької – Якуб Сливський, зазначаючи, що князь Костянтин “три тисячі на той час людей своїх, для тієї справи дуже потрібних, виставив”.

О. був серед тих, хто вітав на шляху до Любліна королевича Владислава під час його походу на Москву в 1617 році. У лютому 1618 р. О. з братом уперше прибули до Варшави на сейм, де, крім іншого, заприятимися з сином канцлера Яна Замойського – Томашем Замойським. Повертаючись додому, дорогою до Ярослава О. несподівано захворів і помер в Любліні. Похований 7 червня 1618 року у Ярославській ко-